

ZÁKLADNÉ TYPY SÚVETIA

JOZEF RUŽIČKA (Bratislava)

Podobne ako pri jednoduchej vete, aj pri súvetí máme pred sebou najprv otázku, ako sa má súvetie analyzovať, potom otázku, ako sa javí v základných črtách vývin súvetia.

Pri analýze súvetia treba vychádzať z poznatku, že je základný rozdiel medzi podradenosťou a priradenosťou v oblasti významu a medzi parataxou a hypotaxou v oblasti formy. Podľa týchto dvoch protikladov dostávame základné okruhy súvetných typov.

Po prvé je to okruh súvetí, v ktorom je zhoda medzi obsahom a formou: tak sa vyčleňujú základné typy priraďovacieho a podraďovacieho súvetia. Po druhé je to okruh súvetí, v ktorom niet zhody medzi obsahom a formou (súvetný vzťah a jeho vyjadrenie sa rozchádzajú): takto sa vyčleňujú druhotné typy priraďovacieho a podraďovacieho súvetia. Základy systému súvetí dostaneme, ak rovnakou mierou rešpektujeme obidve stránky konštrukcie — obsah aj formu. Tým vyhovujeme požiadavke, že jazykové jednotky sú bilaterálne.

Primárne čiže pravé priraďovacie súvetie sa ďalej člení na základe vecného vzťahu na zlučovacie-kopulatívne, odporovacie-adverzatívne, stupňovacie-gradáčné a vylučovacie-disjunktívne. Sekundárne čiže nepravé priraďovacie súvetie sa člení tak isto na základe vzťahu na príčinné vysvetľovacie-explikatívne, dôsledkové-konkluzívne a prípustkové-koncesívne. Tu treba poznamenať, že iba také súvetie možno zaradiť do niektorého typu sekundárnych priraďovacích súvetí, v ktorom je obsahovo podradená veta na druhom mieste: na druhom mieste v súvetí sa uvádza príčina, dôsledok alebo prípustka. Tým sa odlišuje tento typ sekundárneho priraďovacieho súvetia od odporovacieho súvetia, v ktorom sa vyslovuje napr. odtieň prípustky. V slovenčine sa takto odlišuje sekundárne priraďovacie súvetie typu *Starí ľudia všeličo vedia, a do školy chodili iba dve-tri zimy* od primárneho priraďovacieho súvetia *Starí ľudia chodili do školy iba dve-tri zimy, a (predsa) všeličo vedia*.

Primárne čiže pravé podraďovacie súvetie sa rozčleňuje na typy podľa vetno-členskej charakteristiky podradenej vety v rámci nadradenej vety. Tieto typy sú známe, a preto ich netreba uvádzať. V tomto niet u nás jednoty, ale nechcem sa o tomto známom spore v čs. gramatickej tradícii šíriť pre nedostatok času. Iba to uvediem, že aj pri vetnočlenskom hodnotení vedľajších viet berie sa dostačujúci

ohľad na obidve stránky konštrukcie — na jej obsah i na jej formu. Sekundárne čiže nepravé podradovacie súvetie sa člení podľa súvetného vzťahu na zlučovacie-kopulatívne a odporovacie-adverzatívne. Ide tu o tzv. nepravé účelové, časové a iné súvetia, a to spojkové aj vzťažné. Na túto skupinu viet chcem upriamiť pozornosť slovanských syntaktikov, pretože sekundárne podradovacie súvetia doteraz neboli spracované ani teoreticky. Podnes nebol podaný žiaden pokus o správne zaradenie takýchto súvetí v žiadnom jazyku. Ide o prípady, ako napr. slk.: 1. *Odišiel, aby sa viac nevrátil.* 2. *Usmial sa, čo ma potešilo.* 3. *Dieta sa rozplakalo, aby sa o chvíľu rozosmialo.* 4. *Prišiel si, čo však už na veci nič nemení.* Prvé dve súvetia sú zlučovacie nepravé podradovacie a druhé dve sú zas odporovacie nepravé podradovacie. Pritom prvé a tretie súvetie je tzv. nepravé účelové; druhé a štvrté súvetie je nepravé vzťažné (ak by sme chceli použiť tradičnú terminológiu).

Pomer uvedených štyroch skupín súvetí je dôležitý pre synchronný opis syntaktického systému. Je dôležitý najmä pre zistenie štýlového rozvrstvenia spisovného jazyka (pre štýlistické využitie syntaktických jednotiek). No má význam aj pre historický výskum.

Ukazuje sa, že aj po vybudovaní hypotaxe a parataxe ostali v jazyku ešte zvyšky pôvodného stavu pričleňovania (juxtapozície). Pokračovanie tohto stavu možno vidieť okrem iného aj v niektorých typoch nepravých sekundárnych priradovacích súvetí. Ďalším vývinovým stupňom je presah hypotaxe do priradovania, teda utvorenie sekundárnych podradovacích súvetí (nepravé vzťažné vety, nepravé, časové vety, napr. so spojkami *zatiaľ čo, kým* atď.). Tento vývin súvetí môže mať rozličné príčiny, no medzi nimi je iste aj tendencia po presnom a prísnom gramatickom sklbení prejavu. Je to tendencia, ktorá je v protiklade s rozličnými tendenciami po uvoľnení gramatickej stavby prejavu.

Na koniec ešte konštatovanie, že toto základné triedenie je úzko späté s tézou, že tak v rámci jednoduchej vety, ako aj v rámci súvetia máme jediný systém syntagmatických vzťahov, takže podradovacie súvetie a jednoduchá veta, ako aj priradovacie súvetie a tzv. viacnásobný vetný člen analyzujeme na základe tých istých syntagmatických vzťahov.